Dramatik tur va teatr adabiyoti

Jo`rayeva Zilola Mirobit qizi

Alfraganus universiteti Arab tili yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: v.b.dot.PhD **Raximjanov Masrur Nugmanovich**

Annotatsiya: Mazkur tezisda dramatik tur va teatr adabiyotining mohiyati, uning tarixiy shakllanishi hamda asosiy janrlari yoritilgan. Dramatik asarlarning dialog va monolog asosida qurilishi, sahna uchun mo'ljallanganligi hamda badiiy konfliktni ifodalash xususiyatlari tahlil qilinadi. Qadimgi yunon dramaturgiyasidan boshlab jahon va o'zbek teatr adabiyotining rivojlanish bosqichlari ko'rib chiqiladi. Hamza Hakimzoda Niyoziy asos solgan o'zbek dramaturgiyasi, Abdulla Qahhor, Uyg'un va Izzat Sulton kabi ijodkorlarning sahna asarlari misolida milliy teatr adabiyotining taraqqiyoti yoritiladi. Shuningdek, dramatik asarning kompozitsion tuzilishi va teatr san'ati bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: dramatik tur, teatr adabiyoti, drama, tragediya, komediya, sahna asari, konflikt, dialog, monolog, dramaturgiya, o'zbek teatri, kompozitsiya, sahnalashtirish.

Kirish. Dramatik tur adabiyotning uchta asosiy turidan biri bo'lib, u sahna uchun mo'ljallangan, dialog va monologlar orqali quriladigan asarlarni o'z ichiga oladi. Drama so'zi qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib, "harakat", "иш" degan ma'noni anglatadi. Dramatik asarlar boshqa adabiy turlardan, avvalo, ularning sahnada ijro etilishga mo'ljallanganligi bilan farqlanadi. Bu tur lirik turidek sub'ektiv emas, epik kabi keng tasvir ham bermaydi — u voqeani personajlarning bevosita dialog va harakatlari orqali ko'rsatadi.

Dramatik turning boshlanishi qadimgi Gretsiyaga borib taqaladi. Esxil, Sofokl va Evripid — qadimgi grek tragediyasining uchta buyuk vakili — dramatik adabiyotning poydevorini qo'ydi. Sofokl "Shoh Edip" — tragediyasida insoniy taqdirning murakkabligi va ilohiy taqdirning kuchi mavzusini ko'tardi. Aristofan esa komediya janrini rivojlantirdi. Keyinchalik Shekspir, Mol'er, Ibsen, Chexov kabi dramaturglar jahon dramaturgiyasini yangi cho'qqilarga ko'tardi.

O'zbek dramaturgiyasining shakllanishi XX asr boshiga to'g'ri keladi. Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek milliy dramaturgiyasining asoschisi sifatida tan olinadi. Uning "Boy va xizmatchi" (1918), "Zaharli hayot yohud ishq qurbonlari" (1916) kabi pyesalari o'zbek sahnasida yangi sahifani ochdi. Bu asarlar o'z davri uchun keskin ijtimoiy tanqid va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan sug'orilgan edi.

Asosiy qism

Dramatik turning asosiy janrlariga tragediya, komediya, drama (to'g'ri ma'noda), tragikomediya, fars va melodrama kiradi. Tragediya — qahramonning fojiali halokati bilan yakunlanadigan dramatik janr. Tragediyada bosh qahramon ko'pincha ulug'vor shaxs bo'lib, u taqdirning muqarrar to'qnashuvi natijasida nobud bo'ladi. Komediya esa kulgi orqali ijtimoiy nuqsonlarni fosh etadi va odatda xursandchilik bilan yakunlanadi.

Abdulla Qahhorning "Dahshat" va "Shog'allar" pyesalari o'zbek komediyasining yirik namunalari hisoblanadi. "Shog'allar"da byurokratizm va manfaatparastlik keskin satirik tarzda fosh etiladi. Uyg'un va Izzat Sultonning birgalikda yozgan "Alisher Navoiy" dramasi esa tarixiy

dramaturgiyaning ulkan asari bo'lib, unda buyuk shoir hayoti va ijodi badiiy tarzda aks ettirilgan. Bu drama o'nlab sahna talqinlarida keng tomosha xalqiga manzur bo'ldi.

Саид Ahmadning "Ko'chmas mulk" va boshqa komediyalari, Hamid G'ulomning dramatik asarlari — zamonaviy o'zbek dramaturgiyasini boyitdi. Ulmas Umarbekovning "Isyon" драмasi, Erkin Vohidovning "Arzanda" va "Hamza" pyesalari ham sahnada omad qozondi. Shuningdek, Ozod Sharafiddinov tarjima va dramaturgiya sohasida samarali faoliyat ko'rsatdi.

Dramatik asarning tuzilishi quyidagi elementlardan iborat bo'ladi: ekspozitsiya (voqealarning kirish qismi), zavyazka (konfliktning boshlanishi), rivojlanish (konfliktning keskinlashishi), kulminatsiya (eng yuqori nuqta) va yechim (confliktning hal bo'lishi). Bu strukturani Aristotel o'zining "Poetika"sida birinchi bor tahlil qilgan edi. Zamonaviy dramaturgiya esa bu klassik sxemadan chetga chiqib, yangi shakllarni qidirib topdi.

Teatr-spektakl yaratish jarayonida dramaturgiya asosan rejissyor, aktyorlar va sahnashunos jamoasi tomonidan yangi talqinga ega bo'ladi. Shuning uchun dramatik asar nafaqat adabiy matn sifatida, balki sahna asari sifatida ham o'rganilishi zarur. Stanislavskiy tizimi, Brext teatri kabi zamonaviy sahna maktablari dramaturgiyani talqin etishning turli usullarini taklif etdi.

Xulosa

Dramatik tur adabiyot va teatrning tutash nuqtasida turib, insoniyat ma'naviy hayotiga ulkan hissa qo'shadi. Sahna asarlari tomoshabinlarga kuchli estetik ta'sir ko'rsatib, ularni muhim ijtimoiy va ma'naviy muammolar haqida o'ylashga undaydi. O'zbek dramaturgiyasi Hamzadan to zamonaviy dramaturglargacha boy va xilma-xil rivojlanish yo'lini bosib o'tdi. Dramatik asarlarni tahlil qilish adabiyotshunoslik metodologiyasining muhim qirrasini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hamza H.N. Asarlar to'plami. — Toshkent: Fan, 1989.
2. Qahhor A. Shog'allar. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1968.
3. Uyg'un va Sulton I. Alisher Navoiy. — Toshkent: San'at, 1945.
4. Aristotel. Poetika. — Toshkent: Fan, 1986.
5. Stanislavskiy K.S. Aktyor ishi. — Toshkent: San'at, 1972.